

Milovan Antonić

“Agrojapra” zadružni putokaz u Podgrmeču

Banja Luka – Donji Agići, Književna zajednica “Vaso Pelagić”, 2007.,
203 str., ilustr.

Knjiga Milovana Antonića “Agrojapra” zadružni putokaz u Podgrmeču zanimljivo je, poučno i vrijedno štivo iz zadrugarstva iz tri razloga. Ponajprije, iako je riječ o zborniku uglavnom već objavljenih tekstova i isprava, djeluje kao autorova pripovijest o općoj zemljoradničkoj zadruzi iz Donjih Agića u Bosni i Hercegovini. Knjiga je zasićena informacijama, iskustvom i spoznajama i ilustrirana fotografijama temeljem kojih čitatelj dobiva cjelovitu sliku o stvaranju zadruge u tegobnom poratnom i tranzicijskom vremenu, zadruge koja je postala okosnicom ekonomskoga, društvenoga i kulturnog života sela u dolini Japre. Tako se Antonić pridružio malobrojnoj skupini autora zadružnih monografija u Jugoistočnoj Europi. Drugo, riječ je o štivu o dvije poznate poljoprivredne zadruge – “Agići” (1945. – 1992.) i “Agrojapra” (osnovana 1999.) i o dva njihova direktora – Draganu i Milovanu Antoniću, ocu i sinu, začetniku i nastavljaju, ljudima silne energije i cijenjenim seoskim liderima. Bez takve energije i upornosti kojom su oni i njihovi zadrugari stvarali zadruge sukladno izvornoj zamisli zadruge, nemoguće je ostvariti bolji život sela i seljaka. Treće, sintagma *zadružni putokaz* u naslovu knjige ističe nužnost zajedničkog djelovanja nasuprot licemjernom odnosu ključnih društvenih aktera prema zadrugarstvu, prakticiranju tranzicije i privatizacije kao divljeg kapitalizma. Razne špekulantske skupine tijekom procesa tranzicije prigrabile su zadružnu imovinu i pretvorile zadruge u svoja privatna poduzeća. M. Antonić rješenje vidi u vlastitom projektu nastalom primjenom nordijskog modela, s poštivanjem dobre domaće tradicije, i uz pomoć međunarodnih organizacija. Upravo stoga knjiga, iako posvećena jednoj zadruzi, obrađuje spoj zadružne tradicije i budućnosti.

Motiv nastanka knjige autor iznosi već u prvoj rečenici predgovora u kojoj ističe kako želi podijeliti iskustvo stečeno tijekom sedam godina osnivanja i jačanja Opšte zemljoradničke zadruge “Agrojapra” u Donjim Agićima gdje je došao 1999. godine iz Beograda s mjesta novinara i urednika lista IMT (Industrija traktora i mašina). U zavičaj se vratio jer nije mogao biti ravnodušan prema mrtvilu koje je u njemu vladalo. Nakon smrti oca Dragana Antonića ostalo je mnogo toga što je trebalo usavršiti i dovršiti. Otac je čitav svoj radni vijek, gotovo četiri desetljeća, bio zadrugar u Japranskoj dolini – uz njegovo ime veže se početak zadrugarstva u tom kraju – 1945. godine osnovao je Seljačku radnu zadrugu u Donjim Agićima koja je prerasla u Zemljoradničku zadrugu “Agići” na čijem je čelu bio do svoje smrti 1983.

Zadruga je bila jedna od najboljih u BiH sve do 1992. kada je nestala u ratnom vihoru. Valja istaknuti kako je velik utjecaj na izbor novinarskog poziva Milovana Antonića imao Enver Ekić, vrstan novinar za selo i poljoprivredu (str. 110).

Zbog emocionalne povezanosti uz očevo djelo i zavičaj te shvaćanja zadruga kao pokretača svekolikog razvoja kraja, M. Antonić je prihvatio tri izazova: potrebu da slijedi i razvija baštinu svog oca i želju Agićana da obnovi propalu zadrugu, napuštanje novinarske profesije nakon 20 godina i preseljenje iz grada u zavičaj, te implementaciju norveškog varijeteta skandinavskog modela zadrugarstva korištenjem znanja (znanosti, inovacija, obrazovanja i informacija) i osobno prakticiranjem cjeloživotnog učenja iz važnih izvora (kakvim smatra i znanstveni časopis *Sociologija sela*).

Građu je izložio u šest poglavlja: *Pristup, Povjerenje temelj zadrugarstva, Novi početak na goloj ledini, Zadružni putevi i besputice, Ideje i inicijative*, te *Dobrovoljnost, jednakost i poštenje*. Knjiga, osim toga, sadrži: *Rezime* (str. 169 – 180) preveden na engleski i norveški jezik što pridonosi većoj komunikativnosti štiva, četiri priloga uključujući popis članova *AgroJapre* (str. 181 – 195) i izbor literature (str. 197 – 200).

Pristup obuhvaća autorov Predgovor (str. 9 – 13), recenziju knjige iz pera prof. dr. Zorke Zakić s Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu (“U susret novoj viziji zadrugarstva na prostoru BiH”, str. 15 – 20) i sažet pregled razvoja kraja od neolita naslovljen “Dolina Japre kroz istoriju” dr. Drage Todića (str. 21 – 26).

Dio *Povjerenje temelj zadrugarstva* (str. 27 – 49) čine četiri teksta poznatih novinara o Draganu Antoniću (1924. – 1983.), utemeljitelju i dugogodišnjem uspješnom direktoru prve zemljoradničke zadruge u Agićima (1945. – 1980.) i jedan intervju s njim (objavljeni u razdoblju od 1965. do 1981. godine). Postavlja se pitanje koje je mjesto i svrha njihova uvrštenja, a odgovor je jasan – sadrže očevu baštinu i sinovljev dug. Ponajprije, autor ih je prikupio jer želi nastaviti misiju svoga oca koji je čitav svoj radni vijek posvetio zadruzi i dobrobiti njezinih članova. Drugo, i naslov djela i tekstovi jasno ističu tri činjenice o misiji Dragana Antonića: kako se iz doline odlazilo u svijet bez neke ozbiljnije pomisli na povratak “zadruga je ... oduvijek bila stožer oko koga se sve vrtjelo ... Stvorena je, ukratko, da služi seljaku i ona tu funkciju obavlja, mislim na zaista valjan način” (str. 43); zadruga je učinila dostupnim sve tekovine civilizacije i modernizacije (elektrifikacija, poljoprivredna stanica, veterinarska stanica, telefon, putna mreža, škola, trgovine...); u djelatnosti i poslovanju poštivao je izvorne zadružne vrjednote u kojima je na prvom mjestu uzajamno povjerenje, te načela.

Novinari ističu da je taj 90-postotni invalid imao ulogu lidera i pokretača ruralne zajednice Japranske doline, opisujući ga kao čestita, jednostavna i pristupačna, vrlo komunikativna i dinamična, istrajnog i neumornog entuzijastu. Suseljani su ga vrlo cijenili i poštovali jer je za njegovo ime bio vezan brz napredak Japranske doline.

U trećem poglavlju *Novi početak na goloj ledini* (str. 51 – 101) objavljeni su osobna iskaznica Agrojapre – početak rada (krajem 1999. pod pokroviteljstvom PHARE programa Europske unije), osnivačka skupština (u ožujku 2000.), vizija, ciljevi i Programi 2000. – 2015. na načelima zapadnoeuropskih zadruga i dobrim tradicijama domaćeg zadrugarstva, rezultati u slici i riječi, značajni koraci u poljoprivrednom obrazovanju članova zadruge, te iscrpan pregled suradnje s domaćim i međunarodnim organizacijama koje su omogućile razvoj *Agrojapre*.

Taksativno su pobrojane slabosti (str. 58) i pregledno izložena vizija i ključni ciljevi – obnova i razvoj poljoprivrede, pokrivajući čitav lanac od primarne proizvodnje preko prerade do plasmana koristeći vlastite resurse s ambicijom integralnog održivog ruralnog razvoja područja Podgrmeča – brdsko-planinskog područja površine 1.000 km² na kojem u 55 sela živi oko 30.000 stanovnika (str. 60). Sve je to konkretizirano u 11 programa.

Realnost programa potvrđuju postignuća: obnovljeno stočarstvo na gospodarstvima zadrugara i sve veći otkup mlijeka, obnovljena mehanizacija i usluge (strojni prsten), izgrađena zadružna sušara za voće i povrće, podignuti plantažni voćnjaci i povrtnjaci zadrugara uz pomoć zadruge, otvorena zadružna apoteka. Pokazatelj uspješnog poslovanja stalan je rast ukupnog prihoda zadruge koji se tijekom šest godina povećao više od 12 puta. Zadruga ima 10 zaposlenih i 250 članova od kojih je podjednak broj Bošnjaka i Srba, a djeluje kao matica sela, poduzetni mehanizam svojih članova i središte društvenog života (str. 142).

U međunarodnoj pomoći izdvaja se Projekt investiranja i reinvestiranja putem više oblika potpore “Agrojapri” norveške organizacije Jcren Produktutvikling, temeljem kojeg je već 2005. – 2006. zadruga stabilizirala poslovanje i podigla ga organizacijski, tehnički i kadrovski na višu razinu, a “omogućava pravu renesansu razvoja Agrojapre kao izvornog zadružnog modela, autentične zadruge koja svojim višefunkcionalnim socio-ekonomskim i obrazovnim aktivnostima prožima cijeli život seljaka da bi bolje i kvalitetnije živjeli” (str. 91). Organizacija obavlja i zadružnu reviziju.

Poglavlje *Zadružni putevi i besputice* (str. 103 – 132) čine tri intervjua s M. Antonićem o rezultatima nakon tri godine, te o uspjesima i problemima nakon sedam godina (Zašto se Milovan vratio u zavičaj?, Iskoristiti ljudske i prirodne resurse, Zadrugarstvo ni na nebu ni na zemlji). Riječ je o autorovoj priči o vlastitoj posvećenosti novoj zadruzi multietničkog sastava i potpuno otvorenoj novim članovima koja ima značajke zajednice i instrument je integracije povratnika Bošnjaka u lokalnu zajednicu (str. 106) umjesto organizacijski preživjelih i gospodarski urušenih zadruga s osiromašenim selima. On želi stvoriti uvjete “u kojima će ukupan rad jednog seoskog domaćinstva obezbijediti dohodak koji pokriva njegovu ličnu proizvodnu i investicionu potrošnju” (str. 109), a “izniče na iskonskoj, autentičnoj ideji zadrugarstva kao obliku djelovanja povezanih ljudi na poslu od zajedničkog interesa” (str. 113), te počiva na zadružnim vrjednotama i načelima. Iz navedenih rečenica iščitava se razantna kritika ruralne i poljoprivredne politike (str. 115 – 116).

Autor, primjerice, piše: “Pojam liberalno tržište u tranzicionoj BiH shvaćen je kao anarhija, stihija, neodgovornost, neznanje i pohlepa ličnih interesa i privatnog biznisa. Ovaj pristup agraru direktno nas vodi u još veću nezaposlenost i siromaštvo” (str. 116); “Razne špekulantske grupe prigrabile su zadružnu imovinu i objekte na jeftin način” (str. 127), a stvaraju se i “pseudo ili folirantske zadruge koje koristeći zadružno ime uživaju razne pogodnosti i podrške, a u praksi djeluju kao privatna preduzeća male grupe ljudi” (str. 128 – 129). Antonićevi odgovori na novinarska pitanja što bi prvo napravio kada bi bio izabran za predsjednika Zadružnog saveza i postao ministar poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede to ponajbolje potvrđuju. Njihovo iščitavanje upućuje da je urušavanje zadrugarstva izravna posljedica što ključni društveni akteri ne znaju i/ili zbog interesnih sprega ne žele podupirati autentično zadrugarstvo kao instrument razvitka, stabilnosti i jačanja kompetitivnosti malenih i srednjih obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava.

Sadržaj petog poglavlja čine autorove *Ideje i inicijative* (str. 133 – 151) obznanjene u javnim nastupima ili u komunikaciji s nadležnim tijelima. Na prvom se mjestu zalaže za pridavanje primjerenog značaja znanosti i obrazovanju, poglavito specijalističkom znanju i suvremenom iskustvu za povećanje proizvodnje i razvoj poljoprivrede (povećanje udjela praktične nastave u školovanju agronoma i broja poljoprivrednih škola, osnivanje ustanova za cjeloživotno obrazovanje poljoprivrednika u većim seoskim središtima, te razvojni i zaštitni instrumentarij države u poticanju poljoprivrede, a osobito zadrugarstva, jer je proizvodnja hrane prvorazredno ekonomsko pitanje (“ako se razvija poljoprivreda, onda će ona za sobom povući razvoj i drugih grana”, (str. 139)). Uvrstio je i dopis Ministarstvu poljoprivrede temeljem kojeg je otvorena Srednja poljoprivredna škola u Novom Gradu u kojoj bi se polaznici školovali kao voditelji obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava, poduzetnici i stručni radnici na gospodarstvu (str. 140). Škola bi isto tako provodila programe obrazovanja odraslih poljoprivrednika u kreativnim radionicama tijekom zime. Tu je i prijedlog projekta osnivanja Zadružne škole za unaprjeđenje zadrugarstva u BiH po norveškom modelu jer je znanje o zadrugarstvu skromno i zasigurno uvjet za uspješnog i zadovoljnog poljoprivrednog proizvođača (permanentno obrazovanje svih profila i dr.), te inicijativu za izgradnju prometne, vodoopskrbne, vodovodne i druge infrastrukture.

Činjenica da organizaciju i smisao učeničkog zadrugarstva u osnovnim i srednjim školama spominje jedino na str. 148, kao temu u programu škole zadrugarstva, izaziva dvojbu i upit s kojeg mu motrišta Antonić pristupa.

Dio *Dobrovoljnost, jednakost i poštenje* (str. 153 – 168) može se smatrati pokušajem provjere djelatnosti i poslovanja OZZ-a “Agrojapra” s motrišta teorijskog pristupa zadrugarstvu i prakse međunarodnoga zadružnog pokreta. Provjera je uvjet izbjegavanja stranputica kakve su seljačke radne zadruge i suvremene obiteljske zadruge. Uzimajući za moto narodnu izreku *Zadruga je zvijezda vodilja koju svi narodi vide, a udruživanje je zakon života i napretka*, Antonić tu zadaću obavlja objavljujući prijevod Izjave o identitetu zadruge usvojene nakon brojnih istraživanja na 31. kongresu Međunarodnog zadružnog saveza 1995., a koja obuhvaća definiciju

zadruga, zadružne vrijednosti i načela za 21. stoljeće. Najvažnijim zadružnim načelima, uvrštenim u naslov ovoga dijela knjige, izdvojio je dragovoljnost, jednakost i poštenje. Istodobno ističe: "Pitanje zadružne svojine i zadružne imovine ... nije pravno precizno razrađeno. To je išlo na ruku neviđenoj pljački zadruga čime je usporena i otežana reafirmacija zadrugarstva u BiH" (str. 156).

Produktivnost i opravdanost spoja tradicije i budućnosti svoje Zadruga nastoji dokazati iznoseći rezultate zadrugarstva u svijetu (izdvojio je stručnu poljoprivrednu službu i obrazovanje poljoprivrednika u Njemačkoj, te kao uzor norvešku mljekaru "Tine"), afirmativan pristup zadrugarstvu UN-a i EU-a, a poglavito ističe značaj zadrugarstva za suvremeno shvaćanje razvoja ruralnih područja EU-a (koncept integralnog ruralnog razvoja).

Zadnji dio poglavlja čini *Deset razloga za podršku zadrugama*, taksativno pobrojane ključne značajke, ulogu i prinos zadruga. Sve se to može shvatiti i pozivom društvenim akterima odlučivanja za pomoć zadružnom pokretu, jer je riječ o trajnom pokretu zasnovanom na iskonskoj potrebi ljudi da se udružuju i rade zajedno. Prava zadruga je otvorena i tolerantna, a to su upravo karakteristike Agrojapre.

Prikaz okončavam riječima recenzenta knjige: "Autor ... je odabrao jedinstven način da se ... zahvali ocu ... sroči knjigu o zadruzi koja je, za života, ocu bila najvažnija briga" (str. 19). Naime, uspomena na prošlost pokazala se izazovom budućnosti. Dodajem dvije značajke zbog kojih je ovo štivo višestruko vrijedno i korisno. Prvo, autor otvorenom kritičkom raščlambom procesa stvaranja zadruga u postsocijalističkom tranzicijskom i poratnom razdoblju, i to u interpretativnom ključu autentične razvojne uloge zadruga, identificira ključne probleme i predlaže rješenja. Čitatelj iz Hrvatske ne može izbjeći usporedbu i pitanje – zar se i u Hrvatskoj u zadrugarstvu sve to moralo dogoditi? Naposljetku, Antonić ovim svojim djelom demonstrira neizostavnost i plodnost primjene referentnog znanja i spoznaja u praktičnom djelovanju i urgira cjeloživotno zadružno obrazovanje.

Antun Petak
Zagreb